

[DOI:10.26104/NTTIK.2023.29.38.041](https://doi.org/10.26104/NTTIK.2023.29.38.041)

Кунназаров А.Ы.

АЙЫЛ ЧАРБА ЭКОНОМИКАСЫН ТУРУКТУУ ӨНҮКТҮРҮҮДӨ
ЭКОЛОГИЯЛЫК АЙЫЛ ЧАРБАСЫНЫН РОЛУ

Кунназаров А.Ы.

РОЛЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В УСТОЙЧИВОМ
РАЗВИТИИ АГРАРНОЙ ЭКОНОМИКИ

A. Kunnazarov

THE ROLE OF ECOLOGICAL AGRICULTURE IN THE SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN ECONOMY

УДК: 331.1:631.95

Менин өлкөмдүн калкынын базасынын тынымсыз кечейиши менен айыл чарба продукциясына болгон суроо-талап да бир топ жакшырды. Айыл чарба жерлеринин бирдигине өндүрүлгөн продукцияны комплекстүү жогорулатуу бир топ пайда алып келет. Бирок химиялык заттарды ашыкча колдонуу жер семирткичтер же өстүрүүгө көмөктөшүүчү кээ бир заттар экологиялык чөйрөнү булгаши мүмкүн. Ушуга таянып, бул макалада негизинен айыл чарба экономикасын туруктуу өнүктүрүүдө экологиялык айыл чарбанын ролу талкууланат. Азыркы кезде менин өлкөмдүн айыл чарбасы өнүгүүнүн этабына кирди. Азык түлүк, кийим-кече проблемасын чечүү менен айыл чарба продукцияларына социалдык суроо-талап барган сайын диверсификацияга жана сапатка көңүл буруулуда. Бирок кырдаал өзгөргөн сайын калктын санынын өсүшү менен экологиялык чөйрөнүн начарлашынын ортосундагы карама-каршылык барган сайын курчуп баратат. Менин өлкөм айыл чарба экономикасын туруктуу өнүктүрүүгө умтулуп, айылдын экономикасын көтөрүү үчүн өнүгүү потенциалын талап кылат.

Негизги сөздөр: экологиялык айыл чарба, айыл чарба экономикасы, айыл чарба өндүрүшү, туруктуу өнүгүү, башкаруу, функцияларды талдоо.

В связи с непрерывным увеличением населения моей страны спрос на сельскохозяйственную продукцию также значительно улучшился. Всестороннее увеличение производства на единицу сельскохозяйственных угодий принесет много преимуществ. Однако чрезмерное использование химикатов, удобрений или некоторых стимуляторов роста может загрязнить окружающую среду. Исходя из этого, в данной статье в основном рассматривается роль экологического сельского хозяйства в устойчивом развитии аграрной экономики. В настоящее время сельское хозяйство моей страны вступило в стадию развития. Социальный спрос на сельскохозяйственную продукцию при основном решении проблемы продуктов питания и одежды все больше ориентируется на диверсификацию и качество. Однако по мере изменения ситуации все более обостряется противоречие между ростом населения и ухудшением экологической обстановки. Моя страна стремится к устойчивому развитию аграрной экономики и нуждается в потенциале развития для подъема сельской экономики.

Ключевые слова: экологическое сельское хозяйство, экономика сельского хозяйства, сельскохозяйственное производство, устойчивое развитие, управление, функциональный анализ.

Due to the continuous increase in the population of my country, the demand for agricultural products has also improved significantly. A comprehensive increase in production per unit of agricul-

tural land will bring many benefits. However, excessive use of chemicals, fertilizers, or certain growth promoters can pollute the environment. Based on this, this article mainly discusses the role of ecological agriculture in the sustainable development of the agrarian economy. Currently, the agriculture of my country has entered the stage of development. With the main solution to the problem of food and clothing, the social demand for agricultural products is increasingly focused on diversification and quality. However, as the situation changes, the contradiction between the population growth and the deterioration of the ecological environment is becoming more and more acute. My country strives for sustainable development of the agricultural economy and requires the development potential to raise the rural economy.

Key words: ecological agriculture, agricultural economics, agricultural production, sustainable development, management, functional analysis.

Элдин турмуш сапаты тынымсыз жакшырып, айыл чарбасын ар тараптуу өнүктүрүү эл алдына койгон максатка айланды. Бирок алар кыска мөөнөттүү экономикалык пайдага көбүрөөк көңүл бургандыктан, айыл чарба продукциясынын сапатына көз жумуп коюу оңой. Химиялык жер семирткичтерди же пестициддерди кокусунан колдонсо экологиялык чөйрөгө зыян келтирет. Эл аралык рынокто айыл чарба продукциясынын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу кыйын, ал тургай экологиялык чөйрөнүн начарлашына алып келет. Айыл чарбасын өз убагында өнүктүрүү, экологиялык айыл чарбасын өнүктүрүүгө көмөктөшүү жана өндүрүштү камсыз кылуу шартында айыл чарба продукциясынын сапатын жогорулатат.

1. Экологиялык айыл чарбасын өнүктүрүүнүн мааниси.

1.1. Айыл чарбасын модернизациялоо процессине көмөк көрсөтүү. Экологиялык айыл чарбасын өнүктүрүү өлкөнүн айыл чарбасын жаңылоо процессин мындан ары да жогорулатууга шарт түзө алат. Экологиялык айыл чарбасы салттуу айыл чарбасынын шарттарына негизделген. Айыл чарбаны өнүктүрүүнүн тажрыйбасын жана сабактарын талдоо жана жалпылоо, айлана-чөйрөнү экологиялык коргоо концепциясы менен айкалыштырылат. Чыныгы улуттук шарттардан баштаганда экологиянын кээ бир принциптерине

ылайык айыл чарба өндүрүшүн жүргүзүү үчүн азыркы кездеги технологияны системалуу түрдө колдонуу керек. Экологиялык айыл чарба айыл чарба өндүрүшүнүн деңгээлин жогорулатуу менен гана чектелбестен, өлкөнүн айыл чарбасын дагы да өнүктүрүүгө көмөктөшөт жана заманбап айыл чарбасын өнүктүрүү процессин тездете алат, ошондой эле айыл чарба экономикасынын туруктуу өнүгүүсү болуп саналат жана бир кыйла туруктуу пайдубалды ала алат [1].

1.2. Айыл чарба өндүрүшүнүн комплекстүү пайдаларын жакшыртуу. Экологиялык айыл чарбасын өнүктүрүү айыл чарба өндүрүшүнүн ар тараптуу пайдасын жакшыртат. Экологиялык айыл чарбаны өнүктүрүү биздин өлкөдө жаратылыш ресурстарын оптималдаштырууга жана бөлүштүрүүгө натыйжалуу көмөктөшөт. Ошол эле учурда жаратылыш ресурстарын дагы баалуу кыла алат, ал тургай кошумча нарк эффекттерине жетүү үчүн жаратылыш ресурстары мүмкүнчүлүк берет. Материалдардын обороту тездетилгенде жана энергияны өнүктүрүүнүн интенсивдүүлүгү жогорулаганда өлкөбүздүн социалдык-экономикалык пайдалары жакшыртылат, экономикалык жана экологиялык пайда да бир кыйла көбөйтүлөт. Экологиялык айыл чарбасы жакшы сапаттагы көп сортторду түзө алат, ошондой эле айыл чарба продуктыларынын көптүгү элдин өндүрүшүн жана турмушун алда канча жакшыртат. Экологиялык айыл чарбасын өнүктүрүү айыл чарба өндүрүшүнүн ар тараптуу артыкчылыктарын жакшыртууга жардам берип, өлкөбүздүн экономикасынын жана коомунун ар тараптуу өнүгүүсүнө жана прогрессине көмөктөшөт.

1.3. Айыл чарба ресурстарын өнүктүрүү жана пайдалануу. Экологиялык айыл чарбасын өнүктүрүү айыл чарба ресурстарын эксплуатациялоону жана пайдаланууну эффективдүү оптималдаштырууга, ошондой эле айыл чарба өндүрүшүн жана жаратылыш чөйрөсүн экологиялык айыл чарбасын өнүктүрүүнү координациялоо үчүн коргоо чараларын ала алат. Ошол эле учурда жаңыланууга мүмкүн болгон кээ бир ресурстар үчүн кошумча нарк боюнча тиешелүү чараларды көрүүгө да көңүл бурушубуз керек жана жаратылыш ресурстарын туруктуу пайдалануу үчүн жаңыланбай турган кээ бир ресурстарды коргоо боюнча катуу чараларды көрүшүбүз керек. Экосистема жакшы циклга жетишип, айыл чарба өндүрүшүнүн узак мөөнөттүү жана туруктуу өнүгүүсү үчүн идеалдуу шарттарды түзө алат.

2. Айыл чарба экономикасын туруктуу өнүктүрүүдө экологиялык айыл чарбасынын ролу.

2.1. Экологиялык айыл чарбасы айыл экономикасын туруктуу өнүктүрүү үчүн негизги кепилдикти камсыз кылат. Учурда өлкөнүн айыл чарбасы жана айыл экономикасы тынымсыз өнүгүп жаткан учурда экологиялык чөйрө да начарлап, ресурстун жетишсиздик көйгөйү абдан курч болуп жатат. Ошондуктан өлкөнүн айыл чарбасы менен айыл экономикасынын туруктуу өнүгүшүнө белгилүү бир деңгээлде тоскоолдуктар болуп жатат. Айыл чарбасын өнүктүрүү экологиялык чөйрөнүн начарлашын жана ресурстардын деградациясын ооздуктай алат. Экологиялык айыл чарбасы айыл чарба өндүрүшүнүн салттуу режимин өзгөртүп, ресурстарды натыйжалуу пайдалануу моделин түзө алат жана экологиялык чөйрөнү коргоону негиз катары колдоно алат. Айыл чарба экономикасын туруктуу өнүктүрүүнү аяктоо, мына ушундай жол менен айылдын экономикалык структурасын оптималдаштырып гана болбостон, дыйкандардын кирешесин да көбөйтүүгө болот. Экологиялык айыл чарбасы рынок экономикасынын көп баскычтуу жана диверсификациялуу өнүгүү муктаждыктарын канааттандыра алат, булганбаган айыл чарба продукциясын жана жашыл тамак-ашты өндүрө алат, ал эми органикалык тамак-аш айыл чарба өндүрүшүн жана айыл чарба иштерин рационалдуу уюштура алат, ошондой эле айыл чарба өндүрүшүнүн айрым артыкчылыктарын пайдалана алат. Өнүктүрүү багыттары жергиликтүү айыл чарбасын өнүктүрүүнүн өзгөчөлүктөрү менен айкалышып, айыл чарбасы менен айылдын экономикалык өнүгүүсү бири-бирин толуктап, айыл чарбасын алдыңкы тармакка айландырышы мүмкүн. Рынок экономикасын жетекчиликке алган жана кайра иштетүү өнөр жайын алдыңкы өнүгүү катары кабыл алган комплекстүү өнүгүү моделин түзүү айыл экономикасынын туруктуу өнүгүүсүнө эң негизги кепилдикти берет [2].

2.2. Айыл чарба экономикасынын өсүшүнө көмөк көрсөтүү жана экологиялык чөйрөнү коргоо. Кыргызстандын экологиялык айыл-чарбасын өнүктүрүүнүн негизги максаты – айыл чарба өндүрүшүнө зыян келтирбөө, туруктуу өнүгүү же айлана-чөйрөнүн сапатынын баасын төмөндөтпөө, ошондой эле айыл чарба өндүрүшүнүн экономикалык пайдасына өтө көп умтулуу жана ресурстар жана курчап турган чөйрөнү коргоо. Адамдын өнүгүү муктаждыктары менен айыл чарба экономикасынын өнүгүү теориясы менен илим менен техниканын айкалышынын ортосунда өз ара байланыш бар, экологиялык сарамжалдуулук, кыйла

үнөмдүү жана эффективдүү модернизациялоо менен бир кыйла типтүү туруктуу айыл чарба өнүгүүсүн орнотуу модели Кыргызстандын айыл чарба экономикасынын өсүшүнө гана натыйжалуу көмөк көрсөтпөстөн, ошондой эле Кыргызстандын айыл чарба экологиялык чөйрөсүн коргой алат, ошону менен айыл чарба өндүрүшүнүн жана өнүгүүсүнүн социалдык пайдалары ишке ашырылышы мүмкүн жана экономикалык пайданын жана экологиялык пайданын органикалык биримдигине жетишүүгө болот. Кыргызстандын экологиялык айыл чарбасынын узак мөөнөттүү өнүгүүсүнүн негизги максаттарынын бири.

2.3. Айыл чарба өндүрүшүн башкаруунун илимий системасын түзүү. Айыл чарба өндүрүшүн илимий башкаруу системасын түзүү негизинен экологиялык айыл чарбасын өнүктүрүүнү маанилүү шарт катары кабыл алып, өнүгүүнүн негизги максаты катары айыл чарба өндүрүшүнүн айлана-чөйрөсүн коргоону жана жакшыртууну дайыма талап кылат. Биоинженердик чараларды жана айыл чарба чараларын колдонуу менен комплекстүү айыл чарбасынын өндүрүштүк кубаттуулугун алууга болот. Ошону менен бирге биз айыл чарба өндүрүшүнүн сапатын жана эффективдүүлүгүн ар дайым баштапкы чекит катары карманып, айыл чарба продуктыларынын региондук жана структуралык ашыкча болушун координациялоого бардык күчүбүз менен аракет кылуубуз керек. Ал эми айыл чарба өндүрүшүнүн экономикалык структурасын сарамжалдуу түрдө тууралап, менин өлкөмдүн айыл чарбасы өндүрүштү жана кирешени көбөйтүүгө мүмкүндүк берет. Бул процессте биз айыл чарба азыктарынын булганышына да көңүл бурушубуз керек, адамдар коопсуз керектөө чөйрөсүн ала алышы үчүн болгон күчүбүздү жумшашыбыз керек жана ошону менен бирге айыл чарба продуктыларынын рыноктук атаандаштыкка жөндөмдүүлүгү жакшырды. Булганбаган дан өндүрүү сыяктуу экологиялык айыл чарбасын өнүктүрүү – бул өлкөнүн дан өндүрүшүнүн райондорунда экологиялык айыл чарбасынын бир түрү болуп саналат. Айыл чарба өндүрүшүн илимий башкаруунун техникалык системасын түзүү үчүн ресурстарды пайдалануу керек. Коргоо дагы маанилүүрөөк роль ойнойт. Айыл чарба өндүрүшүн илимий башкаруунун бир кыйла комплекстүү техникалык системасын түзүү үчүн өлкөнүн экологиялык айыл чарбасын өнүктүрүүнүн негизинде, ошондой эле экологиялык айыл чарбасынын технологиясын тынымсыз инновациялоо, ошону менен бирге экологиялык айыл чарба-

ны баалоо көрсөткүчтөрүн жакшыртуу, өлкөнүн айыл чарба продукциясын өркүндөтүү технологиясын тынымсыз өркүндөтүү жана тынымсыз толуктоо зарыл. Экологиялык айыл чарба технологиясынын стандарт системасы комплекстүү болуш үчүн жана продукт стандарт системасы дагы системалуу болушу үчүн тиешелүү башкаруу системасы жана башка ар кандай факторлор айыл чарба экономикасынын туруктуу өнүгүүсүнө көмөктөшөт [3].

2.4. Айыл чарба өндүрүшүнүн ар тараптуу артыкчылыктарын жакшыртуу. Экологиялык айыл чарбасы өлкөнүн айыл чарба өндүрүшүн эффективдүү түрдө көп тармактуу кылып, айыл чарба продуктыларынын түрлөрүн көбөйтүүгө, айыл чарба продуктыларынын сапатын жакшыртууга, ошону менен айыл чарба өндүрүшүнүн экономикалык пайдасын көбөйтүүгө мүмкүндүк берет. Экологиялык айыл чарбасы жашыл жана булганычсыз өндүрүштү көбүрөөк жактайт жана кээ бир жашыл жана экологиялык таза жер семирткичтерди колдоно билүү зарыл. Жалпысынан органикалык жер семирткичтер же пестициддер сейрек колдонулат, ошондуктан айланадагы экологиялык чөйрөгө зыян келтирүү ыктымалдыгы салыштырмалуу аз. Ал гана эмес, экологиялык айыл чарбасы кайра иштетүүгө жарамдуу жана илимий отургузууну жактайт, бул кыртыштын пайдалануу коэффициентин эффективдүү жакшыртып, ашыкча колдонуудан кыртыштагы аш болумдуу заттардын азайышынын алдын алат жана анын экологиялык эффективтиси салыштырмалуу жогорулайт.

2.5. Айыл чарбасынын экономикалык структурасын оптималдаштыруу. Көп деңгээлдүү экономикалык өнүгүүнүн талаптарына жакшыраак көнүп, көптөгөн булганбаган айыл чарба продукциясын жана жашыл жана органикалык тамак-ашты өнүктүрө ала турган ар кандай экологиялык айыл чарбасы бар-жогун көрүнүз. Тийиштүү кызматкерлер Кыргызстандын айыл чарба өндүрүшүн жана ага байланыштуу айыл жерлерин илимий жактан уюштура билиши керек. Агрардык өнөр жай жана айыл чарба ишмердүүлүгүнүн структурасы жөнгө салынышы мүмкүн. Региондук артыкчылыктарга жана индустриалдык өзгөчөлүктөргө ылайык, айыл чарбасын өнүктүрүүдө алдыңкы тармакты аныктоого жана алдыңкы ишканаларды өстүрүүгө болот. Бул дагы стратегиялык Кыргызстандын айыл чарба түзүмдөрүн жөнгө салуу өтө маанилүү чара. Янчэн биологиялык чынжырын жана өнөр жай чынжырын кошуу аркылуу, бир кыйла абий-

ирдүү трансформацияны түзө алат жана ар дайым рынокту негизги багыт катары кабыл алган өнүккөн үлгүнү түзө алат.

Корутунду. Жыйынтыктап айтканда, экологиялык айыл чарбасы айыл чарба экономикасын түзүмдүк оптималдаштырууга жана айыл чарба өндүрүшүнүн экономикалык пайдасын жакшыртууга абдан чоң таасирин тийгизип, өлкөнүн айыл чарба экономикасынын туруктуу өнүгүшүнө өбөлгө түзө алат. Ошондуктан аны мүмкүн болушунча жогорулатуу зарыл. Айыл чарба өндүрүшүн колдоо саясаты экологиялык айыл чарбасын чалгындоого көбүрөөк каражат жумшап, өлкөнүн айыл чарба экономикасы көбүрөөк өнүгүүгө жетише аларын аныктоо үчүн экологиялык

айыл чарбаны өнүктүрүү үчүн фермерлердин концепциясын өзгөртүүгө аракет кылышыбыз керек.

Адабияттар:

1. Закон о развитии сельского хозяйства Кыргызской Республики. www.agroprod.kg/index.php?pageID=62 Айыл чарба экономикасынын туруктуу өнүгүүсүндөгү экологиялык айыл чарбанын ролунун анализи [J]. Хейлонцзян илим жана технология маалыматы, 2017 (23): 158-172.
2. “Кыргызстан”. Улуттук энциклопедия: Башкы ред. Асанов Ү.А., Б. Айыл чарба экономикасынын туруктуу өнүгүүсүндөгү экологиялык айыл чарбанын ролунун анализи [J]. Илим жана технология ишкерлери, 2017 (15): 223-229.
3. Мусакожоев Ш.М. ж.б. Экономика: Жогорку окуу жайлары үчүн окуу китеби. Агрардык экономиканын туруктуу өнүгүүсүндөгү экологиялык айыл чарбанын ролунун анализи. Дыйкандардын байып бараткан достору, 2017 (13): 228-236.